

Emelt érettségi témakörök 2022. 20. tétel

a) Témakör: Interkulturális jelenségek és határon túli irodalom

b) Téma: **Kós Károly**

c) 20. Táj és ember harmóniája, hűség és megmaradás
Kós Károly Varju nemzetség című krónikás regényében

Életpályája:

- Temesvár, 1883–Kolozsvár, 1977.
- építész, iparművész, grafikus, író, mezőgazdász, szerkesztő, könyvkiadó (nyomdász), politikus a „kalotaszegi ezermester”
- 1907-től megbízások (budapesti Állatkert bejárata), épületei motívumokat ötvöznék: szecesszió, erdélyi népművészet, történelmi építészeti
- 1918 után: az erdélyi magyar művelődés szervező egyénisége → szépirodalmi és tudományos publicisztika megindítása

Művei:

Népművészeti és építészeti munkái: *Erdély kövei* (Sztána, 1922–23); *Erdély* (Kultúrtörténeti vázlat, Bp., é. n. és Kolozsvár, 1929); *Kalotaszeg* (Kolozsvár, 1932); *A székely népi építészet* (Kolozsvár, 1944) – kultúrtörténeti és néprajzi tanulmányok

Szépirodalom: *Attila királyról ének* (verses krónika), *Az országépítő* (Szent István dráma) *Budai Nagy Antal* – (krónikás hangú kisregény a XV. század erdélyi huszita felkeléséről)

- a nagy néplázadás 500. évfordulóján, 1937-ben Budapesten, a Vígszínházban bemutatják (fsz. Greguss Zoltán – szintén erdélyi színész)

Az erdélyi gondolat – a transzszilvanizmus

- a magyar anyaország szellemi egységétől elütő külön erdélyi lelkiség szószólói (autonomista hagyomány)
- politikai cél: nacionalista nagyromán és nagymagyar megoldás elutasítása, ugyanakkor jó kapcsolatok az egyetemes magyarsággal és az államalkotó román néppel → szellemi önvédelem, közösségi öntudat
- a „három nemzet”, a magyar–román–szász együttélés tudomásul vétele, támogatása, erőforrásként való tételezése (maga Kós Károly mind a három nemzet nyelvén anyanyelvi otthonossággal beszélt)
- Trianon után visszaköltöznek azok, akik számára egyértelművé vált, hogy otthonuk-hazájuk Erdély → Kós Károly Bánffy Miklóssal hozta létre az erdélyi magyar kultúra intézményeit
- Erdélyi Szépműves céh (kiadóvállalat), Bánffyval együtt Erdélyi Helikon (folyóirat)
- *Kiáltó Szó* (1921. röpirat) – a transzszilvanizmus meghirdetése és a haladó közép- és jobb pártja, a Magyar Néppárt megalakulásának előkészítése
- érdem és nehézség: progresszív törekvés, a nemzeti fennmaradás valódi érdeke ↔ romantikus illúziók a nemzetek egységével kapcsolatban (román-magyar barátság)

források:

Kós Károly – arcanum nemzeti digitális archívum, Pomogátás Béla: Az erdélyi történelmi regény in. Tiszatáj 1983/ 12

Varjú-nemzetség (1925)

- első regénye → saját műfajmegjelölés – krónika: fikatív elemek + történelmi pontosság
- témája: kalotaszegi élet rajza, családtörténet Bethlen Gábor és I. Rákóczi György fejedelemsége idején
- jellemzői: balladai hangütés, mozgalmas korpép a XVII. század Erdély nehéz sorsú kisembereiről – siker az olvasók körében

Prózatörténeti előzményei:

- erdélyi emlékirat-irodalom → erdélyi önismeret és történelmi tudat (Tótfalusi Kis Miklós, Apor Péter, Bethlen Miklós, Árva Berhelen Kata)
- klasszikus erdélyi magyar regényirodalom (Jósika Miklós, Kemény Zsigmond, Petelei István)
- Trianon után: Bánffy Miklós, Tabéry Géza, Kuncz Aladár és Kós Károly
- az erdélyi magyar irodalom jellemző jegyei: elbeszélő és krónikás irodalom (kevésbé költői), valóság- és emberismeret, biztos történelmi tudat, romantikus motívumok, realista ábrázolóképeség, tragikus mentalitás
- az erdélyi történelem feldolgozásának igénye: Gyárfás Elemér Bethlen Miklós, Tavaszy Sándor Apáczai Csere János élettörténetét dolgozta fel, Makkai Sándor Bethlen Gábor szellemi arcképét vázolta
- a 20-as évek magyar történelmi regényirodalma ehhez kapcsolódik — Móricz Zsigmond, Krúdy Gyula, Laczkó Géza magyar történelmi tárgyú művei
- erdélyi magyar történelmi tárgyú elbeszélő irodalom Tabéry Géza *Szarvasbika*, Makkai Sándor *Ördögcsékér*, Nyirő József *A sibói bölény*, Bánffy Miklós *Fortélyos Deák Boldizsár memoriáléja*

Idézet

„Csudálatos dolog, de igaz, hogy az emberek a völgyeket szeretik és nem a hegyeket. Talán mert félnek tőlük; lehet. Hogy itt fenn erdőt látnak, meg követ, meg felleget, aki az ormok közül tekereg. Hogy itt fenn erősebben zeng a zivatar. Pedig itt korábban kél a nap és későbbben nyugszik, és — közelébb az Isten. De talán éppen ezért nem szeretik a hegyeket. Egyenesen vannak fenn a házak, messze-távol egymástól az udvarok, és nagy a magánosság itt. Akik itt fenn élünk, emberrel ritkábban beszélünk. De sok mindent látunk mi. A völgyi ember minket nem láthat, de mi belelátunk a faluba, az udvarokba, a földekre és a kertekbe, belelátunk a völgyi ember életébe. Mindent látunk és sokat tudunk. De ők nem láthatnak minket. Ők csak a nagy hegyet látják, a köveket és a gomolygó felleget, aki minket beborít, és hallják zúgni a szelet. De minket nem látnak. A mi dolgainkat nem tudhatják, a mi életünk nekik titok örökké. Talán azért nem is szeretnek minket a völgyi emberek; mert az ember nem szereti, ha feje felett valami ösmeretlenséget tud.”

a regény helyszíne:

- Pojána – a havasi élet romantikus mítosza
- kalotaszegi falvak

történelmi korszak:

- Bethlen Gábor fejedelemségének utolsó éveitől (aranykor) – 1629-től
- II. Rákóczi György végső bukásáig (lengyelországi hadjárat, tanár pusztítás, a törökök elfoglalják Váradot) és haláláig (1660-ig)
- Bethlen Istvánt, Bethlen Gábor testvéröccsét, Rákóczi György lemondatta a fejedelemségről, annak ellenére, hogy a rendek megválasztották
- Rákóczi György a belpolitika megerősítése helyett hadjáratokra pazarolja a pénzt és az embert

történelemszemlélete:

- hanyatlás és pusztulás → a fejedelemség végső romlása, az erdélyi függetlenség felszámolása
- a magyar nemzeti kultúra veszélyeztetése
- bethleni politikai hagyomány → (a fejedelem nevezetes Végrendelete öntötte formába) Erdély külső biztonsága (béke a török portával és a Habsburgokkal) és belső békéje
- II. Rákóczi György → kalandor külpolitika
- a Bethlenek és a Rákócziak szembeállítás → két politikai stratégia és két történelmi hagyomány (erdélyi és a magyarországi tradíció) szembeállítás

A történelemszemlélet megjelenése a regényben:

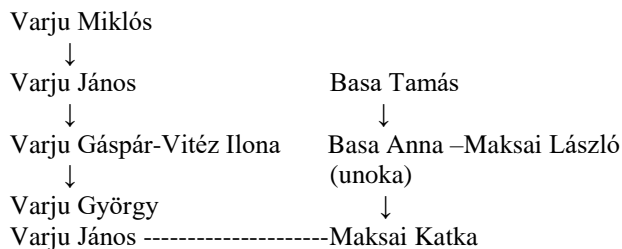
- a hűség erkölcsi erejét tanúsítja Varjú Gáspár és a székely Maksai László összeütközése → szerelmi vetélkedés, majd politikai küzdelem

Varjú Gáspár	Maksai László
<ul style="list-style-type: none"> • szabad ember, • kismanes • birtoka, otthona van • független lelkiismerete szerint cselekszik • fia és Maksai László lánya egymásra találnak → együtt alakítják ki Pojánán a Varjú nemzetség otthonát 	<ul style="list-style-type: none"> • székely zsoldos katona • parancs szerint kell élnie • a fejedelem védelmében le kell lőnie Gáspárt • megtört és csalódott ember • megigazulása → az 1658-as tatár betöréskor életét Kalotaszeg védelmében áldozza fel
<p>+ a havas románjai:</p> <ul style="list-style-type: none"> • gornyikok, vadászok, pásztorok • Iliá, a vén „nézőember” → bölcs élettapasztalat, gyógyító tudomány <p>az erdélyi népek összefogásának gondolata</p>	

regénypoétika (erdélyi magyar történelmi regény)

- **krónika** – valóságos történelmi eseményeket beszél el
- + regényfikció: a Varjúk négy generációjának története és a Varjú nemzetség és Maksai László konfliktusa
- **előzményei** az erdélyi magyar krónikairadalomban: Szalárdi János *Siralmas magyar krónikája*
- népies-realista előadásmód → a kalotaszegi falvak köznapi élete, családi élet
- **romantikus** színek → idősebb Rákóczi György életére törő havasi összeesküvés, Zólyomi-féle kincsek, végletes ellentétek, antropomorfizált természet (hegy, út, ösvény, varjú)
- **régies-népes beszédmód**
- **metonimikus** történetalakítás – balladai homály
- **költői tájbrázolás**

Családfa

A cselekmény röviden:

- huszonhárom fejezet – jelenetekre oszlik (drámai)
- Varjúk négy nemzedékének sorsa
- Varju Miklós → Pojáná értéke az elrejtett kincs és a „hegyi” életvitel

- 16 év telik el, Varju János apja halála után Bethlen Gábor fejedelem szolgálatába áll, a gyalui várban vadászmeister, majd Pojánára költözik és építkezik
- „bolond Varjúk” → a kincs hite miatt, a havasokra igyekeznek, ott laknak
- Varju Gáspár → gyulafehérvár (iskola) Bethlen udvara
- Gáspár és Basa Anna – gyengéd érzelmek ↔ Gáspár nem tud táncolni, Anna Maksai Lászlóval, a gyalui viceporkolábal táncol
- a havasokon tolvajok dézsmálják a jószágot, Varju Jánoséknak ↔ Maksai nem segít, Gáspár életveszélyes sebet kap, arcán örök forradás, elszegődik Zólyomi Dávidhoz, a váradi kapitányhoz deáknak
- Bethlen meghal és Rákóczi György lesz a fejedelem
- Polgárháborús villongások veszik kezdetét a Bethlen- és a Rákóczi-pártiak között. Maksai László Rákóczihoz pártol, a Varjúk kitartanak a Bethlenek mellett
- 1633. Szent György éjszakája – Rákóczi emberei üldözik Gáspárt (iratokat és Zólyomi Dávid bebörtönzésének hírére viszi Bethlen Péternek a gyalui várba)
- Varju Gáspár és Maksai László összetűzése ekkor még nem végzetes → Basa Anna kérésére Gáspár elengedi
- A Zólyomi-kincset a Bethlen-pártiak „elrekkentik” Rákóczi fejedelemtől
- Az erdélyi urak, köztük Basa Tamás fokozatosan behódolnak a „pataki úrnak”, a gyalui vár őrsege is felesküszik Rákócziúra – Maksai lesz a porkoláb
- Hol a Zólyomi-kincs? → azt beszélnek, hogy a Varjúk a Pojánára menekítették
- Gáspár Vitéz Ilonát, a molnárléányt veszi feleségül, Basa Anna Maksai felesége lesz
- Bethlen-párt → „hattyús zászlók alatt”, Rákóczi György ellen ↔ a török megsztja a magyarokat
- Rákóczi György télen vadászatot színelve Pojánára megy a Zólyomi-kincserért → megebesül, a Varjúk otthonában talál menedéket, s még ő szervezi a Varjúk elfogását és megsemmisítését, melyben Maksai partner
- Maksai László lelövi Varju Gáspárt, Ilona Monostorra költözik, hogy felnevelje a fiúkat (férje halála napján született Vitéz Ilona második fia)
- a fejedelmet szánkón menekítik le a várba, bosszút esküszik, de Pojánára érve a katonák senkit nem látnak
- 12 év múlva Rákóczi halála előtt Pojánára látogat a kincserért, de csak Iliát találja, aki nem árulja el a titkot
- 1657. → lengyelországi háború: Varju János tudja – ez a háború nem az embereké, hanem az uraké
- csúfos vereség, a sereg a tatár kán fogságába került → hatalmas váltságdíjakat kell fizetni
- országgyűlés (Dés, majd Szamosújvár) Rákóczi beismeri, nincs pénze a váltságra
- Maksai László kifizeti Vitéz Ilonának Varju Gyurka váltságdíját → a két család megbékél egymással
- Jankóé a Pojáná, Gyurkáé Monostor
- a tatárok támadása ezt a vidéket is sújtja → Maksai László a völgyben szervezi az ellenállást, Varju Jankó Pojánára menekíti az embereket
- Maksai életét veszti, hősi halált hal a harcokban → a Varjúk mellé temetik Pojánán
- Varju Jankó és Maksai Katka szerelme szimbolikus regényzárlat → egymásra vagyunk utalva, csak összefogással oldhatjuk meg gondjainkat